

Prilog poznavanju prostitucije u Dubrovniku u kasnom srednjem vijeku

Prilog pokušava otvoriti pitanje istraživanja fenomena prostitucije u kasno-srednjovjekovnom Dubrovniku.

Istraživanje povijesti marginalnih grupa u nas je bilo donedavno gotovo nepoznato.¹ Dok su svjetske historiografije (zahvaljujući prije svega sređenijem stanju arhivskih fondova, ali ne i bogatstvu arhivske građe) već nakon Drugog svjetskog rata krenule u takva istraživanja, matica naše historiografije pronalazila je neke druge teme kao središnje točke njene pozornosti, ostavljajući teme poput ove povjesničarima književnosti, liječnicima i drugim "laicima".²

Pitanje prostitucije nedvojbeno je uklopljeno u jedan širi okvir društvenih i općenito međuljudskih odnosa. Međutim, ono se usko veže i na problem o kojemu u našoj historiografiji, nažalost, još uopće nije pisano. Radi se, naime, o pitanju seksualnosti, koje sadrži čitav niz tema: od izvanbračnih veza, senzualnosti i seksualnog ponašanja sve do seksualnih zločina (poput silovanja ili "neprirodnog" općenja).³ Budući da za područje Dubrovnika (i općenito Hrvatske) ne postoje potrebne predradnje i objavljena istraživanja u tom smjeru, u ovom ću radu nastojati što više izbjevati spekulacije glede tog šireg okvira seksualnosti. Ipak, zbog uske povezanosti problema prostitucije s gore navedenim pitanjima, morat ću se ponekad dotaknuti i problema poput pitanja seksualnosti, seksualnog na-

¹ Naravno, postoje pojedini radovi, no mora se priznati da ovaj problem u nas nije sustavno istraživano. Npr. vidi: T. Raukar, "Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću" *Historijski zbornik* 33-34 (1980.-1981.): 139-209; N. Budak, "Servi i famuli - primjer isključivanja i marginalizacije u našim komunalnim društvima" *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 18 (1985.): 249-255; D. Karbić, "Marginalne grupe u hrvatskim srednjovjekovnim društvima od druge polovine XIII. do početka XIV. stoljeća (Postavljenje problema i pokušaji rješavanja)" *Historijski zbornik* 44 (1991.): 43-76; I. Šute, "Marginalne grupe i isključeni u hrvatskim srednjovjekovnim društvima" (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 1997.); T. Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje - ljudi, prostori, ideje* (Zagreb: Školska knjiga, 1997.), pojedina poglavlja.

² E.g. S. P. Novak, "Teatar prostitucije u starom Dubrovniku" u *Hrvatski pluskvamperfekt* (Zagreb: Mladost, 1991.), 5-18; J. Bačić, "Donne pubbliche u srednjovjekovnom Dubrovniku" *Acta historica medicinae, stomatologiae, pharmaciae, veterinae* 16/2 (1976.): 65-69.

³ Istina, u pojedinim radovima dotaknuta su pitanja izvanbračne djece (a time i izvanbračnih seksualnih odnosa) ili homoseksualizma. Međutim, u takvim radovima ovo je pitanje promatrano iz savim drugačijeg gledišta i s drugačijim ciljem. E.g. Vidi: Z. Janeković-Römer, "Post tertiam campanam – dubrovački noćni život u srednjem vijeku" *Otium* 1 (1993.): 3-12; Z. Janeković-Römer, *Rod i grad* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1995.); B. Krekić, "Abominandum Crimen, Kažnjavanje homoseksualaca u renesansnom Dubrovniku" *Dubrovački horizonti* 28 (1988.): 45-52.

silja i zločina, kao i nekih situacija vanbračnog spolnog općenja u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku.

Prostitucija se, u osnovi, može definirati kao pružanje seksualnih usluga za novac ili neki drugi poklon, drugim riječima, za određeni oblik naknade. Iako povijest "najstarijeg zanata" svjedoči o različitim tipovima prostitucije i prostitutki, kad je riječ o srednjovjekovnom Dubrovniku, postoje uglavnom dva tipa "javnih žena": prostitutke i konkubine.

Međutim, u slučaju Dubrovnika, glede konkubina i njihovog svrstavanja u krug prostitutki postoji jedan problem. Naime, u srednjovjekovnom Dubrovniku postojao je priličan broj vanbračne djece, čiji su očevi vrlo često bili dubrovački patriciji. Ovo nam jasno govori da su rečeni patriciji imali svoje prilježnice, a one su ponajčešće dolazile iz redova sluškinja. Ovakvi vanbračni odnosi unutar obitelji mogli su potrajati vrlo dugo, čak i do smrti jednog od ljubavnika.⁴ Osim toga, postojanje djece rođene iz takvih odnosa bilo je "javna tajna", o čemu svjedoči podatak da su se očevi u oporukama nerijetko sjećali svoje nelegitimne vanbračne djece i njihovih majki. Kako ovaj problem zadire u pitanje seksualnosti i poimanje vanbračnih veza srednjovjekovnog čovjeka, u ovom radu neću se osvrtni na pitanje konkubinata i vanbračne djece. Stoga će konkubine i slične prilježnice ostati van obzora ovog priloga, a mi ćemo se pozabaviti samo "javim ženama" srednjovjekovnog Dubrovnika.

Dobro je poznato da je tijekom 14. i 15. stoljeća Dubrovnik bio vrlo često posjećivana luka i usputna stanica brojnih putova na istok i zapad, te da je grad uglavnom živio od vrlo razvijene posredničke trgovine. U takvoj situaciji, normalno je pretpostaviti da je grad poput Dubrovnika morao osigurati nekakve oblike zabave za stalno nadolazeće trgovce, putnike, ali i same stanovnike grada: pored crkvenih relikvija i povremenih državnih i crkvenih proslava u gradu su postojale i krčme. Vrlo je vjerojatno da je u ponudu zabave ulazila i prodaja seksualnih užitaka unutar javnih kuća, ali i izvan njih.

Međutim, u Povijesnom Arhivu grada Dubrovnika za razdoblje 14. i 15. stoljeća, nažalost, nema puno sačuvanih podataka o prostitutkama i njihovim aktivnostima u gradu, iako lako možemo pretpostaviti da ih je u gradu poput Dubrovnika postojao popriličan broj. Glede nedostatka izvora relevantnih za povijest prostitucije srednjovjekovnog Dubrovnika, možemo se upitati: zašto je tako? No, na ovo pitanje potruditi ću se dati zadovoljavajući odgovor nešto kasnije. Ipak, kako bilo, postojeći sačuvani podaci mogu nam ukazati na određene pravilnosti i dovesti nas do nekih zaključaka glede prostitucije i prostitutki kasnosrednjovjekovnog Dubrovnika.

Možda nas može iznenaditi što normativni izvori Dubrovačke općine (gradski statuti i druge legislativne knjige) ne posvećuju previše pažnje ovom aspektu javnog života grada. Naime, u statutu grada iz 1272. godine postoji samo jedna odredba koja se može povezati s prostitucijom. Prema toj odredbi problem prostitucije ženskog člana obitelji treba se rješavati unutar same obitelji, tj. ukoliko koja djevojka počini takav "zločin", njen otac i braća trebaju nesretnicu kazniti prema njihovoj vlastitoj želji.⁵ Štoviše, u statutu nema nikakvih odredbi glede odijevanja prostitutki ili nošenja nekog posebnog znakovlja (poput remena ili kapuljače) kao što možemo naći u nekim drugim europskim gradovima.⁶ Nada-

⁴ Posluga je, naime, smatrana dijelom obitelji.

⁵ *Statut grada Dubrovnika* (Dubrovnik: Historijski arhiv Dubrovnik, 1990.), lib. 4, c. 72: *Si vero bastarda ipsa non maritata devenierit meretrix vel malefica aut fuffiana, tam ipse pater quam filii sui legitimi potestatem habent catagandi et percuciendi eandem, expellandi et eciam extra civitatem vendendi.*

⁶ Prva odredba glede odijevanja prostitutki u Dubrovniku datira iz 1652. godine (*Consilium rogatorum*, vol. 104, fol. 48-48'): *... de providendo et prohibendo quod meretrices non possint vestire modo masculorum neque de nocte, sub poena standi ad publicam berlinam per spatium unius horae toties quoties, et illis, cum quibus inspectae fuerint sic vestitae, standi per sex menses continuos in carcere toties quoties...* Vidi: Risto Je-

lje, u normativnim odredbama dubrovačke općine iz 13. i 14. stoljeća također nema niti jedne odredbe glede stanovanja prostitutki ili limitacije prostora njihovog djelovanja. S druge strane, statuti nekih drugih dalmatinskih gradova iz 14. stoljeća (npr. statuti grada Splita) sadrže takve odredbe.⁷ Razlog nedostatka ovakvih odredbi u dubrovačkom statutu vjerojatno leži u činjenici da dubrovačka općina nije u 13. stoljeću bila još toliko društveno raslojena, te da općinske vlasti stoga nisu imale potrebe propisati socijalnu topografiju grada.⁸ Slično tome, i statut grada Korčule, također iz 13. stoljeća, ne sadrži takve odredbe. U Dubrovniku prva odredba glede stanovanja i djelovanja prostitutki unutar grada datira iz 1409. godine. Prema toj odredbi gradske su "javne žene" smjele stanovati i djelovati unutar samo jednog točno određenog dijela grada, koji se protezao od doma ser Marina Crijevića do ograde hospicija ser Marina Bodačića, te od ulice koja ide prema moru sve do linije polovice grada (vidi 1 na priloženom planu grada).⁹

S druge strane, iz drugih izvora (na prvom mjestu to su zapisi kriminalnog suda) sasvim je jasno vidljivo da je i prije ove odredbe u Dubrovniku postojao barem jedan dio grada gdje su prostitutke većinom "operirale", a zvao se je castelleto.¹⁰ Moguće je da se je tu radilo i o javnoj kući nazivanoj prema dijelu grada gdje je bila smještena.¹¹ Istovremeno, u onodobnim izvorima nema svjedočanstava o postojanju nekog kupališta ili slične institucije koja bi mogla nuditi seksualne usluge, vjerojatno jer je grad smješten na morskoj obali. No kako bilo, pored prostitutki koje su živjele u nekoj vrsti zajednice (castelleto) na čelu koje je bila "časna majka grešnica", u gradu su postojale i brojne "slobodne" prostitutke koje su obavljale svoj posao u svojim domovima ili u kućama svojih svodnika.

U istoj gradskoj četvrti gdje je bila smještena javna kuća, egzistirao je i određen broj krčmi (koje inače možemo pronaći i u drugim dijelovima grada).¹² Iako je vrlo vjerojatno, prilično je teško točno dokazati da su prostitutke svoje usluge nudile i u ovim krčmama. Naime, u izvorima iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća jednostavno nema podataka o tome, i može se utvrditi tek nekolicina žena koje su posjećivale krčme.¹³ S druge

remić and Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, vol. 3 (Belgrade: Centralni higijenski zavod, 1940.), 122; A. K. Presser, "Marks of Shame: Demarcating the Marginal Medieval Prostitution" (<http://www.theblackswan.com/review/lowa02.htm>, unijeto 5. rujna 1997.).

⁷ *Statut grada Splita* (Split: Splitski književni krug, 1987.), lib. 4, c. 39.

⁸ Zatvaranje Velikog vijeća u Dubrovniku se zbilo u prvoj polovici 14. stoljeća. Istovjetan i istodoban proces, može se uočiti i u drugim dalmatinskim gradovima. Razlika je u tome što dubrovački statut datira iz razdoblja prije okončanja tog procesa, dok statuti drugih dalmatinskih gradova nastaju većinom nakon okončanja ovog procesa.

⁹ *Reformationes*, vol. 33, fol. 88: ...*quod publice meretrices habitantes hic Ragusii debeant habitare et comorari a domo ser Marini de Zrieva usque ad maceriam hospitalis ser Marini de Bodacia per rugam versus mare usque ad menia civitatis et in nullo alio loco in civitate Ragusii possint comorari; et quod dicte debeant se reducere ad dictum locum comorantes per totum presentem mensem februarii, sub pena eis et cuilibet ipsarum dando ad beneplacitum regiminis, si contrafactum fuerit per ipsas vel aliqua earum*. Vidi: Jeremić and Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture*, 119.

¹⁰ E.g. *Lamenta de intus*, 51, vol. 1, fol. 153; Jurica Bačić, *Donne pubbliche*, 66.

¹¹ Ovakvu pretpostavku donosi D. Dinić-Knežević, *Položaj žene u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, Odeljenje istorijskih nauka 2 (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1974.), 141. Glede imena ove javne kuće (castelleto) zanimljivo je primijetiti da u je u onodobnoj Veneciji ime gradske četvrti nastanjene prostitutkama bilo u potpunosti jednako dubrovačkom. Vidi: Jacques Rossiaud, *Medieval Prostitution* (Oxford and Cambridge: Blackwell, 1995.), 59.

¹² E. g. *Libri de maleficiis*, 50-1, vol. 2, fol. 94'; *Lamenta de intus*, 51, vol. 2, fol. 120 (Povijesni arhiv u Dubrovniku).

¹³ Žene koje su posjećivale krčme većinom su zalazile tamo tek da kupe vino za kućnu uporabu. Na njihovu putu prema krčmi (obično pred krčmom) one su ponekad bivale napadnute od muškaraca koji su sjedili i pili pred krčmom. E.g. *Libri de maleficiis*, 50-1, vol. 2, fol. 18', 94', 183, 213'; *Ibid*, vol. 6, fol. 184'-187.

strane, lako je moguće da su te žene, koje su zalazile u krčme (a i prostitutke među njima), izbjegavale konfliktne situacije do kojih je tamo dolazilo, te su tako ostale nezabilježene u izvorima. Isto tako, ne smijemo zaboraviti da je krčma bila dio javnog prostora i stoga za ženu neadekvatno mjesto, jer je uobičajeno okruženje srednjovjekovne žene bila obitelj i privatni prostor.¹⁴

S druge strane, muškarci su u krčmama vrlo često nadopunjavali piće s drugim tjelesnim užicima, koje su mogli dobiti od javnih žena. Ovakve “pustolovine” ponajčešće nisu imale kriminalnu završnicu, te o njima nemamo mnogo sačuvanih podataka u zapisima kriminalnog suda dubrovačke općine. Ipak jedan sačuvani slučaj može nam prilično zorno ocrtati kako su se muškarci znali zabavljati u toj “četvrti crvenih svjetiljki” srednjovjekovnog Dubrovnika. U predvečerje 22. ožujka 1408. trubač Ivan (Johannes tubator) je krenuo, zajedno sa svojim društvom, na piće u Castelleto. Međutim, na putu do krčme društvo je srelo jednu prostitutku koja im je očigledno ponudila svoje usluge. U prvi mah Ivanovi prijatelji su se počeli prepirati da li da iskoriste ovu priliku ili ne, no malo zatim odlučili su platiti prostitutku. No, dok su oni razmišljali pojavila su se odnekud dvojica Slavena (Sclau) koji su sad pokušali spriječiti Ivanove prijatelje u njihovoj nakani da se zabave, iako je prostitutka tvrdila da su joj Ivanovi prijatelji već platili. Malo potom, prepirka se pretvorila u tučnjavu u kojoj je Ivan tako teško ranjen da je svoj iskaz o tome morao dati ležeći kod kuće u krevetu.¹⁵ Ono što nas ovdje može iznenaditi je da sud nije tražio spomenutu prostitutku da dade svoj iskaz o slučaju, no jednako tako sud nije digao nikakve optužbe protiv nje. Upravo ovaj slučaj nam dokazuje da su stranci, kao i sami stanovnici grada, sasvim otvoreno posjećivali prostitutke, koje su isto tako sasvim otvoreno nudile svoje usluge. No, možemo se upitati i tko su bila ona dva Slavena: da li su to bili svodnici ili samo potencijalne mušterije, koje su željele za sebe baš tu prostitutku? Nažalost, na ovo pitanje ne mogu ponuditi nikakav odgovor jer izvor o tome ništa ne govori.

Jednako tako, već spomenuti nedostatak relevantnih izvora onemogućava nam bilo kakvo istraživanje glede broja aktivnih prostitutki u gradu u ovom razdoblju. Isto se može reći i za pokušaje procijene njihove dobi. Ovaj nedostatak relevantnih izvora može se objasniti činjenicom da u knjigama vijeća dubrovačke općine iz ovog razdoblja nema traga državnoj potpori bilo kakvim institucijama koje bi mogle biti povezane s prostitucijom,¹⁶ za razliku od nekih talijanskih gradova, poput Firenze, gdje možemo pronaći svjedočanstva o takvoj državnoj potpori.¹⁷ S druge strane, zapisi kriminalnog suda dubrovačke općine svjedoče nam da su čitavo to vrijeme javne žene postojale u gradu i da nisu bile proganjane zbog načina na koji su zarađivale za život, te da je takva situacija potrajala barem do druge polovice 15. stoljeća. Naime, sačuvan je priličan broj slučajeva u kojima se prostitutke otvoreno obraćaju sudu navodeći bez okolišanja svoje zanimanje - meretrix.¹⁸

Čak ukoliko bi u razdoblju ranijem od druge polovice 15. stoljeća naišli na slučaj sudskog proгона prostitutke, razlog tome nije bio njezina profesija, nego činjenica da je ona prekršila neki od zakona ili rektorovih odredbi, što nije moralo biti povezano s načinom

¹⁴ Vidi: *A History of Women in the West* vol. 2, ur. C. Klapisch-Zuber (Cambridge i London: Harvard University Press, 1995.), passim.

¹⁵ *Libri de maleficiis*, 50-1, vol. 2, fol. 107'.

¹⁶ Iako S. P. Novak u gore navedenom članku spominje ovakvu potporu dubrovačkih vlasti, ja nažalost u izvorima nisam uspio naći traga tako nečemu. Vidi: Novak, *Teatar prostitucije*, 10.

¹⁷ B. Geremek, *The margins of society in late medieval Paris* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991.), 211-241; Rossiard, *Medieval Prostitution*, 59-60 i passim; J. A. Brundage, *Law, Sex and Christian Society* (Chicago: University of Chicago Press, 1987.), 522-523.

¹⁸ E.g. *Libri de maleficiis*, 50-1, vol. 2, fol. 107'; *Lamenta de intus*, 51, vol. 1, fol. 153'.

njenog zarađivanja za život.¹⁹ Dobar primjer takove osude jedne prostitutke jedan je slučaj iz 1431. godine. Tijekom noći prije Uskrsa, na nagovor zatvorenika, stražar je pustio prostitutku u prostorije zatvora u Kneževu dvoru kako bi ova zabavila zatvorenika.²⁰ Idućeg jutra, pri redovnom obilasku zatvorenika, knez je otkrio prostitutku u zatvorenikovoju ćeliji i gotovo istodobno je osudio. No istovremeno, bili su kažnjeni i zatvorenik i stražar koji je pustio prostitutku u zatvor. Upravo ovo nam dokazuje da nesretnica nije bila kažnjena zbog svoje profesije, nego zato što je prekršila rektorovu naredbu. Zbog toga, a i zbog drugih sličnih slučajeva, čini se vjerojatnim da su dubrovačke vlasti, iako je nisu podupirale, u osnovi su tolerirale prostituciju.

No, iako je prostitucija bila tolerirana u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku, to nije značilo da je ovo zanimanje smatrano časnim ili pristojnim. Naprotiv, kao što je vidljivo iz izvora, zarada prodajom vlastitog tijela za nečiji užitak nije smatrana poželjnim i časnim načinom života, iako ga se držalo boljim od krađe i hazardnih igara.²¹ Štoviše, kazneni spisi nam svjedoče da je jedna od najčešćih verbalnih uvreda bila nazvati nekog *meretrix* (ili ponekad *putana* ili *curva*), ili u slučaju da je bio muškarac *filius unius meretricis*.²²

Sada se možemo priupitati: zašto su dubrovačke vlasti tolerirale prostituciju? Razlog tome ustvari je prilično jednostavan i iznikao je iz svakodnevnog iskustva. Naime, srednjovjekovna muška mladež u Dubrovniku, kao i u drugim europskim gradovima,²³ nerijetko se skupljala u manje ili veće grupe koje su povremeno “tutnjile” kroz grad u potrazi da dokažu svoju naglo nabujalu muževnost. Velik broj slučajeva svjedoči nam da su objekt na kojem su ti mladići pokušavali dokazati svoju muškost nerijetko bile nezaštićene djevojke i žene, koje bi se slučajno našle na njihovu putu.²⁴ Iako se čini da nije bilo previše slučajeva silovanja, vlasti su očigledno morale učiniti nešto kako bi smanjile broj napada na žene u gradu i njegovoj okolici. Rješenje je bilo tretirati prostituciju vjerojatno kao manje zlo od čestih napada na žene i djevojke.

No, čini se da je ovo potrajalo samo do druge polovice 15. stoljeća, te da se u to vrijeme (kao što je gore spomenuto) situacija donekle promijenila. Naime, u 1456. godini imamo prvi poznati slučaj progona prostitutki: 26. veljače rektor grada je, na osnovu anonimne prijave, odlučio prognati iz grada šest žena zbog njihova “nečasna načina života”.²⁵ Dvije od ovih šest nesretnica vjerojatno su bile priležnice jednog plemića (*Raduana et Gliubiza staterunt cum ser Johanne de Goze*), iduće dvije (*Cattarina relicta Goissavi mercatoris Stana cum duabus filiis*) vjerojatno su u prostituciju bile natjerane iz ekonomskih razloga, tj. zbog siromaštva, no zadnje dvije (*Stanula et Zivana*) čine mi se posebno zanimljive jer su

¹⁹ Ipak, glede ove tvrdnje moram se ograditi za razdoblje do polovice 14. stoljeća, budući da za to razdoblje ne postoje sačuvani zapisi kriminalnog suda dubrovačke općine.

²⁰ *Libri de maleficiis*, 50-1, vol. 6, fol. 142^r.

²¹ Vidi: B. Kotruljević, *O trgovini i savršenom trgovcu*, (Dubrovnik: Dubrovački trgovačko turistički sistem, 1989.), 291.

²² E.g. *Libri de maleficiis*, vol. 4, fol. 252^r (... *putana dei pudari tu te serasti in lacamera et festi el tuo uolar*), 262 (*curva rusciana*); Ibid, vol. 8, fol. 287^r (... *quod ipse est filius meretricis et quod eius sorores sun meretrices...*); Ibid, vol. 9, fol. 97 (*putana*); *Lamenta de intus*, 51, vol. 1, fol. 181, 225; Ibid, vol. 2, fol. 218.

²³ Za primjere vidi: Rossiaud, *Medieval Prostitution*, 19-26 i passim.

²⁴ E.g. *Libri de maleficiis*, 50-1, vol. 6, fol. 71^r; Ibid, vol. 7, fol. 184^r-187, 199^r; *Lamenta de intus*, 51, vol. 1, 12^r-13^r, 166^r, 203, 205; Ibid, vol. 3, fol. 15.

²⁵ *Consilium Minor: ... quod dominus rector debeat expelli facere de vicinia prope Sanctam Margaritam illas mulieres quas secundum relationem et informationem dictorum vicinorum habebit esse male fame et inhoneste vite, videlicet Cattarinam relictam Goissavi mercatoris Stana cum duabus filiis, videlicet Raduana et Gliubiza staterunt cum ser Johanne de Goze, et Stanula et Zivana stant in domo Radauni tabernarii*. Vidi: Jeremić i Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture*, 119.

živjele s krčmarom Radovanom. Naime, slučaj ovih dviju žena veže se direktno na ranije iznijetu pretpostavku o povezanosti prostitucije i života krčme. Možemo se, naime, upitati: da li je ovaj krčmar Radovan ustvari bio svodnik ovih dviju žena, ili je jednostavno bio bigamist? Nažalost, ovo pitanje mora ostati bez odgovora jer nam izvor o tome ništa ne govori. No, bilo kako bilo, svih ovih šest “nečasnih” žena živjelo je u neposrednoj blizini crkve Sv. Margarete i možda je upravo to bio razlog rektorove odluke - živjele su i djelovale izvan područja koje je bilo određeno za takve djelatnosti (vidi 2 na planu grada).

Slučaj iz 1464. godine, otkriva nam nešto više. Ovaj put je udovica Polonija osuđena na godinu dana progonstva iz grada jer je “iskvarila mnogo mladića koji su je posjećivali”.²⁶ Isto tako, 1495. godine prognana je i Milica iz Široke ulice zbog svog “pokvarenog načina života”.²⁷ Iz gore navedenih primjera, tj. iz objašnjenja presuda, čini se da je vlast počela mijenjati svoj stav spram prostitucije, te se možemo upitati: Što je prouzrokovalo ovu promjenu u njihovu stavu?

Poznata je činjenica da prostitucija u Europi tijekom razdoblja renesanse i reformacije zapada u krizu i doživljava progone.²⁸ Jedan od razloga zbog kojih je došlo do progona prostitutki u 16. stoljeću svakako je bila pojava sifilisa i onodobnim ljudima nije dugo trebalo da uoče vezu između širenja ove bolesti i promiskuitetnog ponašanja. Drugi, i čini mi se, puno presudniji razlog bio je utjecaj Crkve. Naime, tijekom reformacije, katolička je crkva zbog svog dvostrukog morala doživjela puno kritike od strane reformatora, te se je stoga našla prilično ugrožena. Reakcija Crkve na takvo stanje bila je skoro reorganizacija *in capite et in membris*, što se je direktno odrazilo i na odnos prema prostituciji, jer je Crkva do tad u načelu osuđivala prostituciju, no u praksi ju je tolerirala.²⁹ Primjere za praksu svećenstva da posjećuje žene sumnjiva morala možemo naći i u Dubrovniku sredinom 15. stoljeća.³⁰ Upravo ovi primjeri otkrivaju nam da gore navedena promjena stava Dubrovčana u biti nije bila toliko radikalna.

No kako bilo, u gradu se je nešto moralo dogoditi, nešto što je prouzročilo gore navedene progone “žena sumnjiva morala” i ja bih želio predložiti moguće objašnjenje. Budući da trenutno još uvijek nismo u mogućnosti provjeriti stav crkvenih vlasti u Dubrovniku tog vremena glede prostitucije,³¹ čini mi se da nam preostaje još samo jedan način da utvrdimo korijen ove pretpostavljene promijene u stavu spram prostitucije, a to je provjera javnog mijenja glede seksualnosti općenito. Ovo ću pokušati sagledati kroz didaktičko djelo Ben-

²⁶ *Consilium Minor*, vol. 16, fol. 161': ... *de sententioando Poloniam relictam Giuraghi Marijich, quod debeat exulare per unum annum contiuum a civitate et jurisdictione nostra et hoc propeter pessimam informationem de ea habitam quod corrumpit et viciat plures juvenes in civitate nostra et ad domum suam divertitur et frequentatur qui in isa domo tenent et exercent malas artes*. Vidi: *Ibid*, 120.

²⁷ *Consilium Minor*, vol. 23, fol. 167: ... *de inrtomittendo Milizam que stat in domo Petri Cassellarii ad viam largam propter malam famam seu viciose vite. ... de inrtomittere Milizam ... et de tenendo eam ligatam ad carrim per unum diem et illamet die quando levabitur a carro debeat frustari per civitatem et deinde debeat bandiri et exulare per totam vitam suam a Ragusio et eius distructu*. Vidi: *Ibid*, 121.

²⁸ Rossiaud, *Medieval Prostitution*, passim.

²⁹ A. K. Presser, “The Medieval Bath House and the Prostitution” (<http://www.theblackswan.com/review/lo-wa01.htm>, unijeto 5. rujna 1997.); F. nad J. Gies, *Women in the Middle Ages* (New York: Harper & Row, 1978), 56-58.

³⁰ E.g. Godine 1464. svećenik Vlaho (*presbiter Blasius quondam Ratchi Dupetina*) izgnan je iz grada jer tijekom noćnih sati posjećivao jednu ženu. Vidi: Jeremić i Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture*, 119.

³¹ Bilo bi izuzetno korisno pregledati propovijedi ovog razdoblja s ciljem utvrđivanja stava Crkve glede prostitucije. Međutim, knjižnica dominikanskog samostana u Dubrovniku još uvijek nije otvorena za javnost, tako da ćemo još neko vrijeme morati pričekati na ovu provjeru. S druge strane, lako je moguće da nam crkvene propovijedi ništa novoga ne otkriju. Naime, na tako nešto nas upućuju gore navedi primjeri “pohotnih” klerika.

ka Kotruljevića (Benedetto Corugli), uspješnog trgovca koji je djelovao u prvoj polovici 15. stoljeća. Upravo u to doba on je napisao djelo *Della mercatura et del mercante perfetto* (1458.) u kojem je pokušao dati savjete budućim trgovcima za pošten i uspješan život, jer, prema njegovu mišljenju, uspjeh u poslu usko je povezan s načinom života. Iako u svom djelu Kotruljević direktno ne govori o prostituciji, u njegovu se djelu može naći odraz javnog mijenja glede seksualnosti i seksualnog ponašanja. Tako, prema Kotruljeviću, spolni odnos može biti opasan za ljuski um i život. On nam donosi primjer plemića koji je umro malo poslije smrti svoje žene. Prilikom autopsije njegova tijela, liječnici su utvrdili da nedostaje mozak. Nakon poduže rasprave glede toga, zaključili su da je uzrok smrti bio nestanak mozga, a da je mozak nestao uslijed prevelike spolne aktivnosti rečenog plemića.³² Naravno, ovakav stav spram seksualnosti nije ništa novo nego je samo odraz tradicionalnih skolastičkih shvaćanja koja možemo pratiti već od 13. stoljeća.³³ No, ono što smatram da svakako treba naglasiti je činjenica da se u jednom djelu, nastalom polovinom 15. stoljeća u društvu u kojem su tjelesni užici i prostitucija u načelu bili tolerirani, takav stav seksualne apstinencije i suzdržavanja spolnih nagona i dalje smatra pozitivnim i hvale vrijednim.

Slično ovome, nešto kasnije u *Žutoj knjizi* nalazimo zanimljivu odredbu iz 1474. godine. Radi se o odredbi koja je u ovaj zbornik dubrovačkih zakona unesena pod naslovom *Ordo contra sodomitas*.³⁴ U objašnjenju ove odredbe rečeno je da se ona donosi poradi sprječavanja širenja “novog i prokletog” grijeha. Kasniji aneks (iz 1534. godine) detaljnije razrađuje ovu odredbu – zabranjujući okupljanje muške mladeži u noćnim satima i tražeći organiziranje dnevnih škola za tu mladež kako bi im odvucli pažnju od grešnih misli.³⁵ Za potrebe ovog priloga nije bitno da li je u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku uistinu bilo slučajeva homoseksualizma ili ne, nego smatram važnim uočiti da je u ovom razdoblju dubrovačka vlada pokušala direktno kontrolirati i regulirati seksualno ponašanje i sklonosti svojih podanika.

Da bi pravilno razumjeli ovu odredbu, kao i promjenu stava dubrovačkih vlasti glede prostitucije, moramo se prisjetiti da je čitavo 15. stoljeće bilo doba ubrzanog razvoja i cvata Dubrovnika i u ekonomskom i u kulturnom pogledu. Istovremeno moramo biti svjesni da su dubrovačke vlasti uvijek težile kontrolirati gotovo sve aspekte javnog (a često i privatnog) života, a ovaj je nagli razvoj grada izgleda prouzrokovao njihov strah da bi se nešto moglo promijeniti, tj. da postoji mogućnost promjene dotadašnjeg načina života. Istovremeno, ne smije se zaboraviti da se sve ovo zbiva u doba kad na dubrovačkim obalama počinje “puhati vjetar” humanizma - svjetonazora koji zastupa umjerenost i racionalnost kao način života. Stoga ukoliko sve ovo imamo na umu, tada gore navedene progone prostitutki i navodne promijene u stavu spram seksualnosti u drugoj polovici 15. stoljeća možemo promatrati posve novim “naočalama”. Čini mi se da ukoliko rečene progone promatramo u ovom svjetlu postaje nam puno jasnije zašto je do njih uopće došlo baš polovinom 15. stoljeća. Naime, izgleda da u biti i nije došlo do neke znakovite promijene u stavu spram prostitucije, nego da je riječ bila o jednostavnom pokušaju racionalizacije i održanja postojećih tradicionalnih normi života u društvu koje se je naglo počelo razvijati u svim smjerovima. Taj je nagli razvoj vjerojatno uzrokovao neke stanovite promijene u načinu

³² Kotruljević, *O trgovini*, 365.

³³ Brundage, *Law, Sex and Christian Society*, 425.

³⁴ *Liber croceus*, ur. B. Nedeljković, Zbornik za istoriju, jezik i književnost s. 3 vol 24 (Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1997.), c. 72.

³⁵ O ovome vidi: Krekić, *Abominandum Crimen*, 45-52.

života jer je stanovništvo počelo uživati u dobrobitima tog razvoja, što je opet prouzročilo strahovanja dubrovačke vlade od nekih mogućih korijenitijih promjena. Stoga su dubrovačke vlasti prema starom receptu “bolje spriječiti nego liječiti” odmah intervenirale s ciljem spriječavanja promjene postojećeg stanja. Tako su se i prostitutke našle “na udaru”, kao samo jedan segment javnog života grada koji je mogao eventualnom devijacijom prouzročiti nešto gore. No, s druge strane, ovi su progoni prostitutki u drugoj polovici 15. stoljeća, čudnom igrom povijesnog razvoja, ustvari postali preludij mnogo bitnijim promjenama glede stava spram prostitucije. No, to se dogodilo u sljedećem stoljeću i u nešto drugačijim društveno političkim okolnostima od onih koje su do tada određivale život srednjovjekovnog Dubrovnika.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJESTINST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI 31

ZAGREB 1998.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Matićka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik

Kompjutorski slog i prijelom

DENONA d.o.o., Garićgradska 6, Zagreb

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u travnju 1999. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 31

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb

: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1998.

– 340 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X